

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/364651343>

JUHENDMATERJAL seksuaalse väärkohtlemise eetiliseks kajastamiseks meedias

Technical Report · October 2022

DOI: 10.13140/RG.2.2.33065.67682

CITATIONS

0

READS

668

3 authors:

Simone Eelmaa

University of Tartu

18 PUBLICATIONS 28 CITATIONS

SEE PROFILE

Kadri Kallip

Tallinn University

3 PUBLICATIONS 4 CITATIONS

SEE PROFILE

Annika Tamme

University of Tartu

1 PUBLICATION 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Oktoober 2022

JUHENDMATERJAL

seksuaalse väärkohtlemise
eetiliseks kajastamiseks meedias

Autorid:

Simone Eelmaa, Tartu Ülikool
Kadri Kallip, Tallinna Ülikool
Annika Tamme, Tartu Ülikool

Käesolev juhendmaterjal on koostatud projekti MSVUH21411 "Laste seksuaalse väärkohtlemise kajastamine meedias: soovitud seksuaalse väärkohtlemise ohvrite kompetentseks toetamiseks Läänemere regiooni meedias" toel. Projekti rahastas Läänemere riikide Nõukogu (Council of the Baltic Sea States). Materjalil väljendatud seisukohad on autorite omad ja ei pruugi kajastada Läänemere riikide Nõukogu seisukohti.

Käesolev juhendmaterjal on koostatud tuginedes projekti MSVUH21411 raames kogutud andmetele (meediamaastiku ja teemakohaste artiklite analüüs), spetsialistidega läbiviidud intervjuudele, teaduskirjandusele ning seksuaalse väärkohtlemise ohvrite tagasisidele. Materjali koostamisel on lähtutud ka [Eesti ajakirjanduseetika koodiksi](#), Eesti Pressifotograafide Liidu (EPFL) [fotograafide eetikakoodiksi](#), Eesti Meediaettevõtete Liidu (EML) [online kommentaaride hea tava leppe](#) ja UNICEF-i [Guidelines for journalists reporting on children](#) põhimõtetega.

Materjal on välja töötatud eesmärgiga aidata eetilisel kajastada seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid ja teemavaldkonda. Antud materjaliga ei püüta dikteerida või piirata meediakajastusi. Pigem on eesmärk juhtida tähelepanu sellele, millised praktikad trivialiseerivad juhtunut või kahjustavad ohvrid ja üldsust laiemalt ning meedia hariduslikule ja ennetuslikule rollile seksuaalse väärkohtlemise vastases võitluses.

Juhendmaterjalil on läbivalt viidatud lugejatele, sest andmete analüüsis kasutati eelkõige meedias avaldatud uudisartikleid. Sellegipoolest soovime käesolevast materjalist lähtuda ka siis, kui seksuaalse väärkohtlemise teemat käsitletakse muudes meediumites (nt podcastid, raadiosaated, blogid, videoformaadis uudised jms).

Tagasiside või küsimused seoses materjaliga palume edastada koloriit@ut.ee.

Autorid soovivad tänada kõiki, kes materjali valmimisele kaasa aitasid, sh Indrek Ojamets, Kiur Kaasik, Maria Murumaa-Mengel, Rain Kooli, Rita Holm, Signe Ivask ja Veronika Madalvee. Eriline tänu SV tugigrupile tagasisidestamise eest.

Sisukord

10 põhimõtet eetiliseks kajastuseks	6
Miks see teema on oluline?	8
Mis on seksuaalne väärkohtlemine?	10
Müüdid ja stereotüübid	12
Temaatiline raamistus	14
Keelekasutus ja terminid	18
Pealkirjad	24
Visuaalne materjal	28
Kommentaarisid	34
Intervjuud	36
Kuidas ise toime tulla	40
Lisainfo	44

10 põhimõtet eetiliseks kajastuseks

Ole lugupidav

Ei tohi unustada, et need on reaalsed inimesed ja reaalsed elud, mida uudislood mõjutavad. Vältida tuleks ohvrite süüdistamist, stigmatiseerimist ja taasohvristamist. Ohvrite intervjuerimisel tuleb keskmesse seada nende heaolu ning õiguste kaitse. Lugu tuleb pidada ka (potentsiaalse) toimepanija õigustest (nt süütuse presumptsioon).

Välidi stereotüüpide ja müütide taastootmist

Stereotüüpide ja müütide taastootmine võib olla kahjulik, sest annab edasi vale kuvandi seksuaalsest väärkohtlemisest, ohvritest ja toimepanijatest ning toimib toimepanijat õigustavana ja ohvrit süüdistavana.

Kasuta korrektseid termineid

Oluline on teada, millisest teost või kuriteost räägitakse. Kahetsusväärset sageli leiab lugusid, kus kasutatakse kas valesid termineid (nt vägistamist nimetatakse ahistamiseks) või täiesti sobimatuid väljendeid (nt väärkohtlemist nimetatakse seksiafääriks).

Mõttele, kuidas esitled ohvrit

Ohvrid on üldjuhul meedias esindatud läbi stereotüüpsete kuvandite ning nende enda perspektiiv puudub enamikest meedias kajastatud lugudest. Vältida tuleb ohvrite süüdistamist ja stereotüpiseerimist. Edastada tuleks sõnumeid, mis julgustavad abi otsima.

Mõttele, kuidas esitled toimepanijat

Võrreldes ohvri perspektiiviga on toimepanija uudislugudes sageli 'ülesindatud'. Oluline on leida parem tasakaal erinevate osapoolte esindatuse tagamiseks meedias, samal ajal järgides ka süütuse presumptsiooni põhimõtet.

Pane lugu laiemasse konteksti

Eetiline kajastus eeldab, et seksuaalsest väärkohtlemisest ei räägita pelgalt harvade üksikjuhtumite kontekstis, vaid lood (üksikjuhtumitest) pannakse ka laiemasse konteksti näidates, et kajastatud üksikjuhtumid on osa tunduvalt laiemast probleemist.

Küsi ekspertide arvamust

Seksuaalse väärkohtlemise probleemistiku paremaks mõistmiseks tasub kaasata ka valdkonna ekspertide hääled. Ekspertide vaade on eriti oluline kui ohvri perspektiiv on esindamata. Lisaks võib see kaasa aidata nii üksikjuhtumiga seotud asjaolude kui ka laiemalt kogu probleemistiku paremale mõistmisele ning võimalike lahenduste leidmisele.

Mõttele läbi, kuidas lugu visualiseerida

Visuaalne materjal on väga oluline. Ohvrite objektifitseerimine ja seksualiseerimine on nende inimväärikust alandav ning kujundab negatiivselt ka ühiskonna arusaama väärkohtlemisest. Visuaalne materjal peaks vältima ohvrite traumeerimist, häbistamist, süüdistamist ja püüdma parema esindatuse poole.

Lisa alati info abi saamise võimaluste kohta

Sinu lugu võib mõjutada inimesi, kes on kogenud või kogevad samasugust vägivalda nagu see, mida kajastad. Info pakkumine abi võimaluste kohta julgustab inimesi abi otsima. Seega, isegi kui ülejäänud artikkel (või osa sellest) on maksumüüri taga, peab info selle kohta, kuhu abivajaduse korral pöörduda, olema alati tasuta kättesaadav kõigile.

Tea, milline on sinu roll ja vastutusala

Vastutustundlik ja eetiline kajastus omab suurt potentsiaali seksuaalse väärkohtlemise ohvrite aitamisel, ennetus- ja teavitustöös ning ühiskondliku diskursuse kujundamisel. Seega on oluline mõista, milline on sinu roll ja vastutusala. Lisaks on oluline ka enda eest hoolt kanda.

1

Miks see teema on oluline?

Vastutustundlik ajakirjandus saab aidata kaasa laste seksuaalse väärkohtlemise ja ärakasutamise vastu võitlemisele, tõsta inimeste teadlikkust teema osas, murda levinud müüte ja selgitada lugejatele, kuidas nemad saavad kaasa aidata probleemi lahendamisele ja julgustada ohvreid abi otsima. Ja loomulikult ka vastupidi – hooletu või ebaeetiline kajastus võib olukorda halvendada, taastoota kahjulikke müüte ja stereotüüpe, süvendada ohvrite stressi, neid stigmatiseerida ja seada nad isegi ohtu.

Niivõrd raskete kuritegude ja traumaatiliste kogemuste puhul on määrava tähtsusega see, kuidas ka ühiskond laiemalt seksuaalvägivalda mõistab ja mõtestab, sh see, kuidas inimesed juhtunule reageerivad ning kuidas juhtunust avalikes diskussioonides räägitakse.¹ Varasemates uuringutes on leitud, et meediakajastused on peamine allikas, mille kaudu inimesed seksuaalse väärkohtlemise kohta infot saavad.² 2020. aastal Eestis läbi viidud uuringust selgus, et noorte hinnangul räägitakse seksuaalse väärkohtlemise teemadest nendega liiga vähe.³ Seega saavad ajakirjanikud ühiskonda (sh noori) sel teemal harida ning avalikku arvamust kujundada. Samas on uuringutes veel leitud, et toetavad ja julgustavad reaktsioonid toetavad abi otsimist ning politseisse teatamist.⁴ Lood seksuaalsest väärkohtlemisest võivad julgustada sarnases olukorras olevaid inimesi abi otsima.

Üldsuse kalduvus ohvrit süüdistada on siinkohal oluline murekoht. Väheste muude kuritegudega seoses seisab ohver silmitsi selliste negatiivsete hoiakutega kui seksuaalvägivaldalla puhul. Keeruliste teemade kajastamine nõuab erilist hoolt. Oluline on meeles pidada, et avaldades uudiseid seksuaalsest väärkohtlemisest, jagad sa lugu kellegi traumast. Kajastuse eesmärk ei tohi olla eelkõige sensatsioon või šokeerimine. Kajastamisel on oluline tasakaalustada ohvri õiguseid (nt privaatsusele) ja avalikku huvi. Ajakirjanikud peavad otsustama, millal on üksikasju vaja üldsuse huvides avalikustada või millal need rohkem kahjustavad ohvrit kui teenivad avalikku huvi.

¹ Weatherred, J. L. (2015). Child sexual abuse and the media: A literature review. *Journal of child sexual abuse*, 24(1), 16-34.

² Babatsikos, G. (2010). Parents' knowledge, attitudes and practices about preventing child sexual abuse: a literature review. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 19(2), 107-129.; Mejia, P., Cheyne, A., & Dorfman, L. (2012). News coverage of child sexual abuse and prevention, 2007–2009. *Journal of child sexual abuse*, 21(4), 470-487.

³ Hillep, P., & Pärnamets, R. (2020). Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise hoiakute ja kogemuste uuring.

⁴ Eelmaa, S., & Murumaa-Mengel, M. (2022). Who is worthy of help? Constructing the stereotype of the “ideal victim” of child sexual abuse. In *Child Sexual Abuse and the Media* (pp. 261-278). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.; Reitsema, A. M., & Grietens, H. (2016). Is anybody listening? The literature on the dialogical process of child sexual abuse disclosure reviewed. *Trauma, Violence, & Abuse*, 17(3), 330-340.

2 Mis on seksuaalne väärkohtlemine?

Seksuaalse väärkohtlemisena käsitletakse tervikuna nii seksuaalset ahistamist kui ka seksuaalvägivalda. **Seksuaalne ahistamine** leiab aset siis, kui esineb mis tahes soovimatu ja ebameeldiv seksuaalse iseloomuga tegevus, mille eesmärk või tagajärg on inimese väärikuse alandamine. Peamiselt liigitatakse seksuaalset ahistamist **mitteverbaalseks** (nt kohatud ja hirmutavad pilgud või irvitused; seksuaalse sisuga piltide, fotode või kingituste näitamine või saatmine; vastu tahtmist pornograafilist materjali vaatama sundimine), **verbaalseks** (seksuaalse alatooniga solvavad märkused või naljad, kohatud ettepanekud kohtinguteks, pealetükkivad ja solvavad küsimused eraelu või välimuse kohta) ja **füüsiliseks** (nt soovimatud puudutused).⁵

Seksuaalvägivald tähendab kontaktseid ja mittekontaktseid seksuaalse iseloomuga tegusid, milles isik ei ole enam seksuaalse sisuga materjali või tegevuse (passiivne) saaja või pealtvaataja, vaid kaasatud kui osaleja⁶ ning mis ei põhine vastastikusel kokkuleppel. Sealjuures on seksuaalvägivalda puhul tegu vägivaldaga, mis on valdavalt varjatud ning alaraporteeritud. Hinnanguliselt jõuab vaid üks kümnest intsidendist politseisse.⁷

Põhjused, miks lapsed juhtunust ei räägi (kas vanematele või politseile) on mitmeid. Nooremad lapsed ei pruugi teada ega aru saada, millega tegu on. Samuti võidakse karta, et teda ei usuta või süüdistatakse juhtunust. Toimepanija on võinud last ähvardada (nt *'kui sa kellelegi räägid, siis ma..'*) või muul viisil hirmutada (nt *'keegi nagunii ei usu sind.'*). Lapsed kardavad sageli, et nad saavad karistada, satuvad pahandustesse, valmistavad pettumuse oma lähedastele või kurvastavad neid. Ka häbitunne võib olla takistuseks. Mõnikord vanemad ise keelavad või takistavad lapsel abi otsimast. Samuti on alaraporteerimise põhjuseks see, et ohvrid ei tea, et nendega juhtunu on kuritegu.⁸

Siiski viitab olemasolev statistika sellele, et paljud inimesed üle kogu maailma puutuvad seksuaalvägivaldaga elu jooksul ühel või teisel moel kokku.⁹ Kuigi riigiti esinevad mõningad erinevused, siis rahvusvahelised uuringud on näidanud, et ligikaudu iga viies naine ja iga kaheteistkümnes mees on kogenud oma elus seksuaalvägivalda.¹⁰

Eesti uuringutes on leitud, et umbes 30% Eesti lastest ja noortest on seksuaalse väärkohtlemise tõttu kannatama pidanud ning umbes 10% on isiklikult kogenud seksuaalvägivalda.¹¹ Sealjuures on Eestis valdav osa raporteeritud seksuaalkuritegude ohvritest alaealised – 2021. aastal olid 88% ohvritest alaealised ja kannatanu keskmine vanus oli 11 aastat.¹² Ka on seksuaalvägivalda toimepanija ohvrile enamasti tuttav inimene, mitte võõras, nagu sageli arvatakse. Vaid 10% registreeritud kontaktsete seksuaalkuritegude puhul on toimepanija olnud lapse või noore jaoks täiesti võõras inimene. Rõhutamist väärrib asjaolu, et viimastel aastatel on tõusnud Eestis alaealiste vastu toimepandud seksuaalkuritegude politseisse teatamise arv.

Seksuaalne väärkohtlemine on trauma, mis mõjutab olulisel määral ohvrite füüsilist, vaimset ja sotsiaalset seisundit. Seksuaalset väärkohtlemist kogenud isikutel tekivad sageli vaimse tervise häired (nt posttraumaatiline stressihäire, depressioon, suitsidaalsus, ärevushäired), sõltuvus- ja terviseprobleemid, millest tervenemine ning taastumine on keeruline ja enamasti pikaajaline protsess.¹³

5 Soo, K., Lukk, M., Ainsaar, M., Beilmann, M., Tamm, G., Espenberg, K., Murakas, R., Arak, T., Aksen, M., Vahaste-Pruul, S., Kutsar, D. (2015). Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring. Tartu: Tartu Ülikool.

6 Hillep, P., & Pärnamets, R. (2020). Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise hoiakute ja kogemuste uuring.

7 Kogan, S. M. (2004). Disclosing unwanted sexual experiences: Results from a national sample of adolescent women. *Child abuse & neglect*, 28(2), 147-165.

8 Hershkowitz, I., Lanes, O., & Lamb, M. E. (2007). Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child abuse & neglect*, 31(2), 111-123.; Stoltenborgh, M., van IJzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16(2), 79-101.

9 Kloppen, K., Haugland, S., Svedin, C. G., Mæhle, M., & Breivik, K. (2016). Prevalence of child sexual abuse in the Nordic countries: A literature review. *Journal of child sexual abuse*, 25(1), 37-55.

10 Stoltenborgh, M., van IJzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16(2), 79-101.

11 Soo, K., Lukk, M., Ainsaar, M., Beilmann, M., Tamm, G., Espenberg, K., Murakas, R., Arak, T., Aksen, M., Vahaste-Pruul, S., Kutsar, D. (2016). Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring. Tartu: Tartu Ülikool.

12 Vt lähemalt Justiitsministeeriumi Kriminaalpoliitika sarjast Kuritegevus Eestis <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/ku-ritegevus-eestis>

13 Tyler, K. A. (2002). Social and emotional outcomes of childhood sexual abuse: A review of recent research. *Aggression and Violent Behavior*, 7(6), 567-589.

3 Müüdid ja stereotüübid

Kahjulike müütide all peame silmas seksuaalvägivaldaga¹⁴ seotud müüte ehk eelarvamusi, vääruskumusi või stereotüüpe sellest, milline tüüpiline seksuaalvägivald juhtub on (või 'olema peaks', et seda käsitletakse kui seksuaalvägivalda). Näiteks üheks levinud müüdi on, et seksuaalkuriteod pannakse toime äärmiselt vägivaldselt ja et ohvritel tekib palju füüsilisi (nähtavaid) vigastusi. Tegelikult ei jää seksuaalvägivald alati nähtavaid 'jälgi', kuid kui inimesed usuvad, et seksuaalvägivald 'näeb välja' just selline, siis näiteks ohvreid, kellel ei ole palju füüsilisi vigastusi, ei usuta ning nendega juhtunud ei peeta 'niivõrd tõsiseks.' Seega levinud stereotüüpide ja müütide taastootmine on kahjulik, sest see annab edasi vale kuvandi seksuaalsest väärkohtlemisest, ohvritest ja toimepanijatest ning toimib üldjuhul toimepanijat õigustavana ja ohvrit süüdistavana.

Meedias toimub müütide taastootmine üldiselt kahel viisil. Esmalt selliselt, et üldiselt kajastatakse just teatud laadi üksikjuhtumeid (nt kõige raskemaid või selliseid, milliste puhul toimepanija on tuntud isik), mis omakorda kogumis ei anna lugejatele tegelikku ülevaadet või arusaama konkreetsest nähtusest. Seetõttu on ka arusaadav, miks osadele inimestele võib tunduda, et tegu on harvaesineva probleemiga, mis avalikkuse tähelepanu ehk nii väga ei vajagi. Lisaks kujundab see ka üldsuse arusaama sellest, mida väärkohtlemine endast kujutab. Näiteks käesoleval hetkel on veebis toimuvale seksuaalsele väärkohtlemisele/ärakasutamisele meedias märksa vähem tähelepanu osutatud ja seega oluline osa inimestest ehk ei teagi, et toimepanijad saavad kuritegusid toime panna ilma ohvriga reaalselt kohtumata. Probleemi aitaks lahendada juhtumite mitmekülgsem ja läbimõeldum kajastus ning loo laiemasse konteksti asetamine.

Teisalt toimib see ka selliselt, et konkreetsete artiklite raames taastoodetakse levinud stereotüüpe ja müüte. Näiteks esitletakse naissoost toimepanijaid viisil, nagu tegu polekski väärkohtlemisega, vaid nagu ohvritel oleks hoopis 'vedanud.' Selliseid lugusid raamistatakse tihti hoopis kui seksuaalsuhteid, mida tegelikult aga teha ei tohiks. Ei oma tähtsust, kas toimepanija on mees või naine – väärkohtlemine on väärkohtlemine ja tagajärjed ohvrile ei ole kergemad, sest toimepanija on naissoost. Sarnaselt raamistatakse ka seksuaalse ekspluateerimise juhtumeid (inimkaubandus, prostitutsioonile sundimine).

Ohvriga seotud müütidest võib artiklites sageli näha viiteid sellele justkui ohvriks langemine oleks kuidagi ohvri kontrolli all, st nagu ohver oleks kuidagi oma välimuse, riietuse, käitumise või muude valikutega vägistamise 'esile kutsunud'. Vägistamist põhjustavad ikkagi vägistajad ja nendest teemadest rääkides ei tohiks jätta muljet, et ohver on (ka) vastutav tema vastu toimepandud kuriteos. Ohvrid ongi üldjuhul meedias esindatud läbi stereotüüpsete kuvandite ning nende enda perspektiiv puudub enamikest meedias kajastatud lugudest. Üksikasjad ohvri eraelu, harjumuste, käitumise (sh seksuaalkäitumise), füüsilise välimuse või riietuse kohta üldjuhul ei aita kaasa avalikkuse huvi või turvatunde tagamisele ja viivad tavaliselt ohvri süüdistamiseni. Seega tasub selliste detailide avalikustamise puhul kindlasti mõelda, kas ja kuidas see info teenib avalikku huvi.

Siinkohal on suureks abiks loo laiemasse konteksti panemine (nt lisada statistikat, avada nähtuse tavapärasest dünaamikast, viidata teadusandmetele, küsida eksperdi arvamust jne). Lisaks on oluline, et fookuses ei oleks mitte ohvri käitumine ja valikud, vaid eelkõige toimepanija. Arusaadavalt võib ka ohvri käitumises ja valikutes olla uudisväärtust ning see võib teenida avalikku huvi, kuid see ongi oluline koht, mida kaaluda tuleb. Üheks heaks stiililiseks näiteks on EP artikli '[lhaste ratsakooli eksjuhi pedofiilsetest kalduvustest räägiti juba ammu. Kahjuks mitte politseile](#)' lähenemine, millises on uudisloo lõppu lisatud ringkonnaprokuröri Raul Heido selgitused seksuaalse väärkohtlemise dünaamika, ennetuse ja vastutuse osas. Antud osa omab olulist praktilist väärtust, sest aitab lugejal paremini näha konkreetse juhtumi asjaolusid laiemas kontekstis ning lapsi ümbritsevate täiskasvanute rolli laste kaitsmisel.

Lisaks tuvastasime ühe levinud mustri Eesti meediamaastikul, millise raames ka kõige sagedamini kahjulikke stereotüüpe ja müüte taastoodetakse. Nimelt teiste olemasolevate lugude (nimetame neid originaalartikliteks siinkohal) jagamisel ja refereerimisel (niisamuti välismeedias avaldatud artiklite tõlkimisel) kasutatakse tavaliselt täpselt sama tooni, keelekasutust ja termineid nagu originaalartiklis. Mõnikord isegi ei muudeta midagi, vaid kopeeritaksegi osa originaalartiklist ja lisatakse viide stiilis 'artikli täisteksti loe siit'. Seega kui originaalartiklis on kasutusel valed või täiesti sobimatud terminid või artikli tonaalsus on nt ohvreid süüdistav, siis artikli refereerimisel neid vigu kahjuks alati ei parandata. Näiteks artikli seksuaalsest ekspluateerimisest, millises ohvreid nimetati 'noorprostituutideks' ning millele oli lisatud pilt lühikese seelikuga tüdrukust, refereerimisel teistes väljaannetes kasutati sarnast keelekasutust ning sarnase temaatikaga pilte. Hea tava artiklite refereerimisel on ise veenduda, et kasutatud terminid on korrektsed ja et kasutatud visuaalne materjal on sobiv ja eetiline.

¹⁴ Käesolevalt kõneleme eelkõige seksuaalvägivaldast, sest levinud müüdid on valdavalt samad nii seksuaalvägivaldalla puhul üldiselt kui ka seksuaalse väärkohtlemise puhul.

4

Temaatiline raamistus

See, kuidas sa lugu raamistad on samuti oluline. Levinud probleemkoht seksuaalse väärkohtlemise uudislugudes on üksikjuhtumi tüüpi (episoodiline) kajastus. **Episoodiline kajastus** keskendub pelgalt konkreetsele üksikjuhtumile ning sageli kajastatakse meedias just kõige raskemaid juhtumeid või selliseid, milliste toimepanija on avalikkusele tuntud. Episoodilise kajastuse kitsaskohaks on see, et lugejale jääb mulje nagu tegu olekski harvade üksikjuhtumitega ning kõrvale jäävad olulised küsimused ennetusest, kuritegude paremast avastamisest jms-t. Lisaks taastoodab episoodiline kajastus levinud müüte ja stereotüüpe. Kui meedias esindatud lood kuvandavad toimepanijaid enamasti kui 'paadunud ja vägivaldseid pedofiile' võibki lugejal tekkida arusaam nagu toimepanijad oleksid kuidagi äratuntavad või vähemalt sellised, et neid enda laste ligidusse ei lasta. Samas valdav osa laste vastu toime pandud seksuaalkuritegudest on toime pandud lapsele lähedaste isikute poolt, keda laps usaldab ning tihtilugu ei kasutata füüsilist vägivalda üldse. Ka sellised lood on olulised, sest tõstavad üldsuse teadlikkust ning loodetavasti aitavad seeläbi kaasa väärkohtlemise ennetamisele ja avastamisele.

Temaatiline kajastus tähendab, et seksuaalsest väärkohtlemisest ei räägita pelgalt harvade üksikjuhtumite kontekstis, vaid need lood (üksikjuhtumitest) pannakse ka laiemasse konteksti näidates, et konkreetset kajastatud üksikjuhtum on osa tunduvalt laiemast probleemist. Näiteks selgitatakse ka seda, kui palju üldse selliseid kuritegusid toime pannakse, selgitatakse nende kuritegude dünaamikat, keskendutakse seotud asutuste võimalikule vastutusele, ennetusele jms-le. Lugu lugedes peaks lisaks üksikjuhtumi kohta info saamisele tekkima lugejal ka arusaam või teadmine sellest, et kuidas see üksikjuhtum on seotud laiemalt teemavaldkonna ning laste heaolu ja turvalisusega. Lugude laiemasse konteksti panemine aitab alustada laiemaid arutelusid sellest, kuidas lapsi paremini kaitsta.

Meie uuringus selgus, et ohvrite 'hääled' on seksuaalse väärkohtlemise meediakajastustest sageli puudu. Ohvri perspektiiv ei tähenda vaid konkreetset juhtunuga seotud asjaolusid, vaid ka ohvri arvamust, vastulauset, juhtunu mõju, tagajärgi jms. Avaldades lugu, mille ohver on ise kirjutanud, tuleks see avaldada (sisuliselt) muutmata kujul. See tähendab, et keeleteoimetus ja soovitude andmine on küll täiesti teretulnud, kuid ohvri kogemuste pehmemdamine, ümbersõnastamine (või isegi -defineerimine), narratiivi või tonaalsuse muutmine, ei ole. Loomulikult alati ei ole võimalik või eetilise konkreetse juhtumi puhul ohvri perspektiivi kajastada. Samas on võimalik seda tasakaalu ka teisiti saavutada. Näiteks panna lugu laiemasse konteksti, lisada eksperdi arvamus vms.

Kui ohvrite 'hää' on meedias harva esindatud, siis toimepanijad seevastu on 'ülesindatud'. See aga tekitab olukorra, kus avalikkus saab pigem ühekülgse ja ainult toimepanijale keskendunud vaate, kuid ohvri aspekt jääb justkui kõrvale. Toimepanija nn ülesindatus esineb eelkõige nende toimepanijate puhul, kes on avalikkusele varasemast tuntud, kogukonnas austatud inimesed jne. Tavapäraseks on selliste juhtumite puhul kajastada nii menetluse käiguga seotud asjaolusid, toimepanija seisukohta (üldiselt siis süü eitamine ja/või erinevad õigustused) ja tema eluga seotud detaile (üldjuhul saavutused, staatus, hariduse ja tööga seotud asjaolud, roll ja staatus kogukonnas ning pereeluga seotud detailid). Samas ei piirdu valdav osa nendest juhtumitest pelgalt sellega, vaid kajastatakse ka nt lähedaste sõprade, pereliikmete, kolleegide avaldusi.

Näiteks Ihaste ratsatreeneri juhtumi puhul saadeti kohtule toetus kiri (kus oli süüdistatava kohta ainult head kirjutatud), millele kirjutas alla 63 inimest, sh endised õpilased, praeguste õpilaste vanemad, töökaaslased, peretuttavad jne. Ja sellest kirjutati ka meedias. Selliste asjaolude puhul tasub alati mõelda, et millise sõnumi saadab see kannatanutele ja üldsusele ning kuidas see on esitletud.

Sarnane lugu oli meedias ka ühest näitlejast, keda seksuaalses väärkohtlemises süüdistati (ja hiljem ka süüdi mõisteti). Et on inimesi, kes usuvad, et näitleja ei ole neid kuritegusid toime pannud ja seetõttu (et näitlejale toetust avaldada) löid need inimesed Facebooki grupi (millega on liitunud on üle 300 inimese) – ja see oli veel eraldi uudislugu.* Kuidas peaks veel käimasoleva kohtumenetluse ajal tundma end ohver lugedes uudistest selliseid seisukohti? Sest kuskil ei kirjutata, et 300 inimest teda usuvad. Õigustatult tekib küsimus, et millist eesmärki selline artikkel täidab?

Osadel juhtudel on lugedes avaldatud ka toimepanija kaitsja (st advokaadi või juristi) seisukohti. On olnud avaldusi, nagu nt 'tal puudub pedofiili profiil' või 'ta on avaliku elu tegelane, tundmatu inimesega sellist asja iial ei juhtuks.' Hullematel juhtudel on aga avaldatud otseselt ohvriga seotud seisukohti.

Seega kui meedias kajastatakse seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid, siis need on tugevalt keskendunud toimepanijale, mitte ainult sellele, mida talle süüks arvatakse, vaid ka tema väljaütlemisi, seisukohti, pereelu, saavutusi, teiste inimeste arvamusi, tema kaitsja seisukohti jms. Samas loo teine pool jääb sageli rääkimata. See võib aga heidutada väärkohtlemist kogunud inimesi abi otsimast. Nii on ka lugejal väga raske näha ohvrit konkreetse loo taga. Hea tava oleks lugu tasakaalustada selliselt, et ka ohvri perspektiiv oleks mingil viisil kajastatud. Tasakaalustamist ei ole vaja rakendada lakooniliste, faktipõhiste artiklite puhul, millistes teatakse vaid kellelegi kahtlustuse/süüdistuse esitamisest, süüdimõistmisest või vabanemisest. Siiski tuleb ka sellistele lühiaiklikele lisada info abi saamise võimaluste kohta ning vältida sobimatut keelekasutust. Ära unusta, et kui lugu sisaldab kirjeldusi, mis võivad olla häirivad, tuleks loo algusesse lisada ka sellekohane hoiatus (nt '*artikkel sisaldab kirjeldusi, mis võivad olla häirivad*').

Kõige selle juures ei tohi unustada, et alati tuleb kinni pidada **süütuse presumptsioonist**. See tähendab, et isikut ei tohi käsitleda kurjategijana enne sellekohast kohtuotsust. Seega tuleb artikli kirjutamisel hoolikalt jälgida nii artikli üldist tooni kui ka konkreetseid termineid, mida kasutatakse. Kuigi käesolevas materjalis kasutame üldterminit toimepanija, sest räägime nähtusest üldiselt, tuleks lugu avaldades kasutada termineid, mida kriminaal- ja kohtumenetluses kasutatakse. Niisiis on kahtlustuse saanud isikule korrektne viidata kui kahtlustatavale, ametliku süüdistuse saanud isikule kui süüdistatavale ning alles (jõustunud) süüdimõistva kohtuotsuse saanud isikule kui toimepanijale (või süüdimõistetule või kurjategijale). Terminit toimepanija (ja selle alternatiive) võib enne süüdimõistva kohtuotsuse saamist kasutada, kui räägitakse nähtusest üldiselt või näiteks juhtumist, mille puhul toimepanija ei ole tuvastatud (nt '*toimepanija pääses põgenema ning politsei palub kõigil, kes videol oleva isiku ära tunnevad...*'). Süütuse presumptsiooni ei tohi suhtuda kergekäeliselt, tegu on põhiseadusliku õigusega ja ühe õigusriigi alustaladega. Niisiis on oluline ühelt poolt tagada seksuaalse väärkohtlemise uudistes parem tasakaal ja esindatus, kuid mitte mingil juhul ei tohi tekkida olukord, kus näiteks poolleioleva kriminaalmenetluse vältel inimest ajakirjanduses süüdlasena käsitletakse.

* nt Kroonika artikkel rubriigis 'staarid' pealkirjaga '[Fännid on Venno Loosaare kaitseks välja astunud: sotsiaalmeedias kogub populaarsust näitleja toetuseks loodud leht](#)'. Artiklile oli lisatud veel kuvatommi mainitud Facebooki grupist, kus küsiti, et kuidas on võimalik hävitada Eesti tuntud ja armastatud inimese (ja tema pere) elu.

5

Keelekasutus ja terminid

Lugu kirjutades on oluline selgeks teha, millisest teost või kuriteost räägitakse. Kahetsusväärset sageli võib leida lugusid, millistes kasutatakse kas **valesid termineid** (nt vägistamist on ekslikult nimetatud ahistamiseks) või **täiesti sobimatuid väljendeid** (nt seksuaalvägivallast räägitakse terminitega seks, seksuaalsuhe, seksiafäär jne). Õigete terminite kasutamiseks on hea teada, mida mingi termin tähendab (nt mis on vägistamine, seksuaalne väärkohtlemine, ahistamine jne). Hea näide on termini *'pedofiil'* kasutamine meedias. Näiteks ei ole korrektne väita, et keegi mõistetakse süüdi pedofiilias või kedagi kahtlustatakse pedofiilias, kuigi seda on läbi aastate üpris sageli artiklites väidetud. Pedofiilia on psüühiline häire, mida diagnoosib arst (üldiselt psühhiaater) ja pelgalt selle diagnoosi olemasolu või diagnoosi võimalikuks pidamine ei ole karistatav. Seega ei mõisteta inimest süüdi mitte pedofiilias, vaid ikka seksuaalkuritegudes ja täpselt nii tuleks ka öelda. Kõige parem on ehk lähtuda terminitest, mida kasutatakse meie õigussüsteemis, st viidata konkreetsele kuriteokoosseisule (nt lapsealise seksuaalne ahvatlemine, vägistamine jne). Kui ei ole kindel, milline termin on korrektne ja sobiv konkreetse teo puhul, siis võib lähtuda ka üldterminitest nagu nt seksuaalne väärkohtlemine või seksuaalvägivald, mis katavad mitmeid erinevaid väärkohtlemise/vägivalla liike ja kuritegusid.

Täiesti sobimatud on väljendid, millised taandavad väärkohtlemise konsensuslikuks suhteks, vähendavad teo osatähtsust muul viisil ning süüdistavad või naeruvääristavad ohvrit. Kui tegu on kuriteoga, peab keelekasutus ka seda edasi andma, mitte jätma mulje nagu ohver ei olegi tegelikult ohver ja tema vastu toime pandud seksuaalkuritegu ei olegi kuritegu, vaid midagi 'vähem tähtsamat'. Seksuaalkontakt lapsega on väärkohtlemine/kuritegu ja lastevastaste kuritegude kontekstis ei ole kohane rääkida seksuaalsuhetest vms-st. Seega on väljendid nagu *'alaealised naised'*, *'lapsprostituut'*, *'teismeline prostituut'*, *'koolitüdruku patuelu'*, *'seksis oma isaga'*, *'voodielu'* jne täiesti sobimatud. Need väljendid kujutavad vägivalda mitte kuriteo, vaid moraaliküsimusena ja jätavad mulje nagu lapsed ei ole ohvrid, vaid aktiivsed osalised nende vastu toime pandud kuriteos. Selline keelekasutus paneb vägivalla või selle vältimise eest vastutuse lapsele ja toimib samal ajal ka toimepanijat õigustavalt.

Lisaks terminitele on oluline jälgida ka üldist keelekasutust ja tooni. Vältida tasub keelekasutust, mis on ohvreid alandav, süüdistav või stigmatiseeriv. Siinkohal tasub ka mõelda, milline mulje lugejatele jääda võiks. Toimepanija tegude kirjeldamisel tuleks kasutada isikulist tegumoodi tuues välja tegevussubjekt (nt *'mees sundis ohvrit...'*), mitte umbisikulist (nt *'ohvrit rünnati'*). See aitab tähelepanu vastutuse osas hoida toimepanijal. Sageli võib aga artiklitest leida kirjeldusi, kus juhtunu kirjeldamisel tegevussubjekti ei nimetata. Selline lähenemine kirjeldab pigem seda, mis ohvriga juhtus (justkui vägivald lihtsalt juhtuks ohvriga), kuigi tegelikult tuleks kirjeldada seda, mida toimepanija tegi. Toimepanija tsiteerimisel tuleb kindlasti jälgida, et tema väljaütlemiste kajastamine ei ohustaks ohvrit (sh privaatsust). Näiteks Venno Loosaare juhtumis kajastati mitmetes väljaannetes järgmist tsitaati¹⁵: *'Tegemist on tüdrukuga, kes aastatel 2014 kuni 2018 koos meie lastega kodus ja koduhoovis sageli mängis.'* Konkreetne välja ütlemine on hea näide sellisest nõ 'piiripealsest' infost, tänu millele võib asjassepuutumatutel isikutel olla kergem ohvri isik teada saada. Selliste detailide puhul tuleb kaaluda, kas see info võib kuidagi ohvrit kahjustada või ohustada ning kas see teenib avalikku huvi. Eriti oluline on see tuntud toimepanijate puhul, sest ka toimepanija fännid võivad püüda ohvrit taga kiusata, alandada, hirmutada vms.

Seksuaalvägivalda kajastamisel on oluline kasutada keelekasutust, mis väldib ohvri süüdistamist. Ka on oluline kasutada täpseid ja korrektseid termineid ning vältida eufemisme (mis üldjuhul trivialiseerivad juhtunut). Käesolev tabel annab ülevaate levinud probleemkohtadest, kuid tegu ei ole ammendava loeteluga, pigem sellisega, mis näitab üldist suunda. Eesmärk on eelkõige levinud probleemkohti vältida, kuid see ei tähenda, et tuleb kasutada vaid keskmises tulbas olevaid termineid. Näiteks kuriteo ohvrile võib viidata ka isikutunnuste alusel (nt '12-aastane tüdruk' või 'õpilane'), või toimepanijale (nt kasutades tema isikunime), kuid see jääb käesoleva materjali ulatusest välja. Nagu öeldud, alloleva tabeli eesmärk on esile tuua just levinud probleemkohad, et neid vältida.

Mida mitte kasutada	Mida kasutada	Miks
seksiskandaal, seks, seksuaalsuhe, seksuaalvahekord, afäär, seks alaealisega, seksis (nt) 13-aastasega, patuelu jms (<i>kui on kasutatud rääkides väärkohtlemisest/vägivallast</i>)	seksuaalvägivald, seksuaalne väärkohtlemine, seksuaalkuritegu, vägistamine vms	'Seksiskandaal' (jms) vähendab teo tõsidust ja muudab selle sensatsiooniliseks, ning hajutab piiri tavalise, konsensusliku suhte ja vägivalda/kuriteo vahel. Lisaks mõjub see ohvrit süüdistavana ja toimepanijat õigustavana. Tegu ei ole seksi või suhtega, seega kasuta termineid, mis annavad täpselt edasi teo raskusastme. <i>*Termini 'seks' kasutamine iseenesest ei ole kuidagi probleemne ega keelatud, kuid võib olla sobimatu, kui seda kasutatakse väärkohtlemise/seksuaalkuriteo kontekstis.</i>
pervert, vändagängster ¹⁶ , lapsepilastaja, lasteahistaja	toimepanija (jm alternatiivid)	Sellised terminid ei ole korrektsed, sest tegu on kuritegu pehmendavate eufemismidega. Lisaks vähendavad need asja tõsidust. Näiteks nimetades vägistajat 'vändagängsteriks' toimib see olukorda naeruväärivalt ega jäta muljet nagu tema tegu oleks piisavalt tõsine.
pedofiil, pedofiilia	toimepanija (jm alternatiivid), seksuaalkuritegu (jm alternatiivid)	Pedofiilia on psüühiline häire, mida diagnoosib arst ja pelgalt diagnoosi olemasolu ei ole karistatav, mistõttu on ebakorrektnet väita, et kedagi pedofiilias süüdi mõistetakse. See ei tähenda, et antud termini kasutamine on keelatud, pigem on oluline, et terminit kasutatakse korrektselt ja õiges kohas.
alaealine armuke, alaealine naine, noor naine, nooruke kallim, noor näitsik jms (<i>alaealise kohta</i>)	(nt) 15-aastane ohver/kannatanu, laps, ohver, kannatanu jms	Ei ole olemas sellist asja nagu alaealine naine. Selline keelekasutus, mille raames alaealisi (st lapsi) esitletakse sõnadega nagu naine, trivialiseerib juhtunut ja jätab mulje nagu tegu oleks võrdsete osapoolte ja konsensusliku tegevusega.
noorprostituut, prostituut, alaealine sekstööline, lapsprostituut jms	(ärakasutamise/ekspluateerimise/inimkaubanduse) ohver, kannatanu, väärkoheldud laps jms	Üldjuhul on tegu lastega, kellega on manipuleeritud või kelle haavatavusi on ära kasutatud selleks, et neid ekspluateerida. Lastele, keda on seksuaalselt ekspluateeritud, ei tohiks viidata kui prostituutidele, neid tuleks käsitleda kui ohvreid.
toimepanija, kurjategija jm (<i>enne süüdimõistvat kohtuotsust</i>)	arvatav toimepanija, kahtlustatav, süüdistatav	Isikut, keda ei ole seksuaalkuriteos süüdi mõistetud ei tohi sellisena ka käsitleda. Seega sobiva termini valimisel lähtuda konkreetsest menetlusfaasist.

15 Esialgne tsitaat on pärit V. Loosaare intervjuust saates 'Õhtu', kuid seda jagati ka mitmetest artiklitest.

16 Ekspressi artikkel 'Politsei otsib suvel Tallinnas juhuslikku ohvrit rünnanud vägistajat' <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/91409527/politsei-otsib-suvel-tallinnas-juhuslikku-ohvrit-runnanud-vagistajat?>

Ohvritest rääkides kasutatakse mitmeid erinevaid termineid, nt 'ohver,' 'kannatanu,' 'seksuaalvägivalla läbielanu' ja 'ellujääja,' nendest kõige levinum on 'ohver'. Sobiva termini valimisel ei ole ühte õiget vastust, pigem on erinevad kaalutluskohad, mida arvesse võtta. Ka seksuaalvägivalla ohvrite seas ei ole üksmeelt, et just üks konkreetne termin oleks kõige parem ja õigem.* Osa inimestest soovi(ta)vad terminit 'ohver' vältida, sest terminiga on seotud ühiskondlik stigma ning see võib mõjuda negatiivselt (jätta ohvrist mulje kui kellestki, kes on nõrk ja passiivne). Seda seisukohta pooldavad inimesed peavad kohasemaks terminit 'ellujääja', sest see mõjub ohvreid jõustavamalt ning ei kanna endas samalaadset stigmat nagu termin 'ohver.' Samas ei toimi traumast taastumine kõigil samalaadselt ning kõik ohvrid ei suhestu terminiga 'ellujääja.' Näiteks on Danielle Campoamor öelnud, et termin '*ellujääja*' maalib ohvriks olemisest ja taastumisest eksitava pildi, ülistades sellist ebainimlikku reaktsiooni, mis julgustab ohvreid tugev olema ja juhtunust 'üle saama'.**

Diskussioon **ohver vs ellujääja** terminite osas on tulnud ingliskeelsete terminite üle arutledes (*victim vs survivor*). Eesti keeles ei ole nende terminite vahekord aga päris samasugune kui inglise keeles. Ka ei ole eestikeelne termin 'ellujääja' inimestele niivõrd tuttav ning võib segadust tekitada. Termin 'ohver' on aga laialdaselt kasutusel ja aktsepteeritud, eriti kui kõneleme kuritegudest, sest üldiselt tähistab termin 'ohver' isikut, kes on kellegi tegude tõttu kannatanud. See näitab meile, kes vajab abi, samuti nagu termin toimepanija näitab ära, kes vastutab (ehk keda on vaja karistada). Ohvrite/kannatanute tuvastamine on oluline, sest sellega kaasnevad ka erinevad õigused (nt õigus tsiviilhagi esitada kriminaalmenetluses, ohvriabi seadusest tulenevad õigused (nt hüvitis, ohvriabi teenused jms). Kuid ehk kõige kaalukam argument termini 'ohver' kasutamise osas on see, et ühe laialdaselt kasutuseloleva termini vältimine ei lahenda kõnealust probleemi. Probleemiks on ju ühiskondlik suhtumine ohvritesse (süüdistamine, alandamine, nende mitte uskumine jms) ning sellest tulenevalt ka ohvrite enda käsitus (enesesüüdistamine, valehäbi jms). Ühe termini asendamine teisega ei lahenda seda, vaid lihtsalt mõjub ühte terminit veel enam stigmatiseerivalt. Sest ega ohvristaatuse stigmatiseeritus ei tulene sellest terminist. Niisiis toimib termini vältimine kui kahe teraga mõök.

Kõige tähtsam, et ohvritesse suhtutakse lugupidavalt ning ühiskondlikul tasandil tekiks arusaam, et ohver ei ole süüdi, vaid toimepanija on, mis tähendab ka, et stigma peaks hõlmama toimepanijaid, mitte ohvreid. Seega tuleb tegeleda just sellise ühiskondliku diskursuse kujundamisega ning ühe termini vältimine siinkohal seda ei muuda, võib-olla hoopis vastupidi, sest selle termini vältimine saadab sõnumi, et terminiga 'ohver' ongi midagi valesti. Pigem võikski läheneda probleemile selliselt, et püüame ühiskondlikul tasandil kaotada ohvristaatusega kaasnevat stigmat, ohvrisüüdistamist ja negatiivseid hoiakuid.

Lugu kirjutades tuleb kaaluda erinevaid asjaolusid – nt millist terminit ohver ise kasutab, milline on loo kontekst ja eesmärk, milline on üldine toon, kuidas konkreetne termin mõjub antud loo kontekstis jne.

* vt nt K. Harding '[I've Been Told I'm a Survivor, Not a Victim. But What's Wrong With Being a Victim?](#)'; L. Greenacres '[I Am a Survivor, and I Can Finally Talk About It](#)'; D. Campoamor '[I'm Not a Sexual Assault "Survivor"—I'm a Victim](#)'; M. Donegan '[Should we stop calling rape victims "survivors"?](#)'; K. Augustine '[The difference between "victim" and "survivor"](#)'; D. White '[Don't Call Me a Victim](#).'

** D. Campoamor (sammas)

**Ohvriga suheldes kasuta termineid,
mida ohver ise kasutab.**

6 Pealkirjad

Pealkiri (ja visuaal) on üldjuhul esimene asi, mida inimesed näevad ning mille põhjal otsustavad, kas konkreetset lugu üldse lugeda. Seetõttu on pealkirja valimine erilise tähtsusega, sest võib lugejaid nii lugema meelitada kui ka vastupidi – minema peletada. Oluliste teemade puhul on ilmselgelt märgiline, et pealkiri tekitab piisavalt huvi, et inimesed üldse tuleksid lugema. Seetõttu on osaliselt ka arusaadav, miks on üsna tavapärane (eriti keerulistel teemade puhul) kasutada šokeerivaid (sensatsioonilisi) pealkirju. Selliste pealkirjade kasutamine ei ole keelatud ja see iseenesest ei ole ebaeetiline praktika. Siiski soovitame lähtuda nendest kolmest põhimõttest: 1. Pealkiri ei tohi olla eksitav. 2. Pealkiri peaks olema huvitav, kuid ei tohiks inimesi ära hirmutada. Sellisel juhul ei jõuaks olulised teemad ikkagi inimesteni. 3. Pealkirjad ei tohi eksida eelnevalt kirjeldatud eetilise kajastamise põhimõtete vastu, eelkõige seoses korrektse keelekasutuse, terminite ning müütide taastootmisega.

Kõige sagedasem probleem Eesti meediamaastikul ongi seoses viimase põhimõtte vastu eksimisega. Pealkirjades kasutatakse valesid termineid, täiesti sobimatuid väljendeid või taastoodetakse kahjulikke müüte. Eriti murettekitav on see seetõttu, et inimesed ei pruugi neid lugusid isegi mitte lugeda (nt ei tunne huvi teema vastu või mõjub pealkiri ebameeldivalt vms), kuid pealkirju märgatakse siiski. Ning pealkirjades levinud probleemkohad kujundavad samuti ühiskondlikku arusaama (sh nt inimeste keelekasutust ja suhtumist) konkreetses teemas.

Alljärgnevalt on toodud mõned näited:¹⁷

- [22 878 alandatud last](#) - Artikkel iseenesest on väga asjalik ja informatiivne, üksikjuhtum on pandud laiemasse konteksti, lisatud on erinevate spetsialistide seisukohti ning selgitatud on ka seksuaalset väärkohtlemist kujutava materjaliga seotud probleemistikku. Probleemseks ongi pigem pealkiri, mis esiteks on ebatäpne (sest tegu oli 22 878 failiga, mitte lapsega) ning teiseks, rõhutab seda, et ohvrid on (või peaksid olema) alandatud. Ei tasu rõhutada seda, et inimesed peaksid end tundma alandatuna, sest keegi on nende suhtes toime pannud kuriteo. Lisaks ei ole mõistlik kõnelda kõigi nende ohvrite eest selliselt, st eeldada, et kõik ohvrid tunnevad end alandatuna.
- [Noorprostituudid. Mõjutatud, mõnitatud, kupeldatud, eluks ajaks armistunud](#) - Artikkel räägib sisuliselt ikkagi seksuaalsest ekspluateerimisest (ohvreid värvatakse, neid meelitatakse, nendega manipuleeritakse, mängitakse nende haavatavustel, neid mõjutatakse), kuid kuskilt ei kuma toimepanijate vastutust. Vastupidi, väljend 'noorprostituudid' mõjub selliselt nagu tegu oleks laste ja noortega, kes lihtsalt oma vabast tahtest (ilma mingisuguste mõjutusteta) on ühel päeval lihtsalt otsustanud tegeleda prostitutsiooniga. Tegelikult tuuakse artiklis ka põgusalt välja, et tegu on haavatavate lastega (kodused probleemid, puudub tugivõrgustik, vaesus), keda manipuleeritakse. Seega oleks pidanud nii artikkel üldiselt kui ka pealkiri keskenduma sellele. Hetkel mõjub see neid lapsi süüdistavalt. Pealkirja teine pool toimib ka häbimärgistaval ning jätab mulje nagu tegu on täiesti lootusetute juhtumitega ('eluks ajaks armistunud').
- [TIPPSOTSI SEKSISKANDAAL | Veel nädala eest oli Ints erakonna üldkogul sõiduvees](#) - Me räägime siin (tol ajal) 54-aastasest mehest, keda kahtlustati alaealise vastu toimepandud seksuaalkuriteos (praeguseks on ta süüdi mõistetud). Tegu ei ole seksiskandaaliga. Antud pealkiri keskendub rohkem erakonnale (ja sellega seotud muredele) kui faktile, et tegu on kuriteoga. Tore, et ajakirjanikel on info, et isik nädala eest erakonna üldkogul käis ja seal veel sõiduvees oli. Aga mis kasu on sellest infost lugejale?
- [KASUISA SUHTES LAPSEGA: seksuaalsuhteks ettevalmistamine algas enne 14. eluaastat, penetratsioon toimus pärast sünnipäeva](#) - Tegu on täiesti tüüpilise probleemkohaga, et väärkohtlemist esitletakse sõnadega 'seksuaalsuhe'. Tegu ei ole suhtega, vaid lapse vastu toimepandud kuriteoga. Veel enam, et tegu on toime pandud isiku poolt, keda laps teab ja usaldab. Ning just sellele tuleks tähelepanu pöörata.

¹⁷ Osa artikleid on vanemad ja ei esinda ilmtingimata viimaste aastate olukorda, kuid valisime siia sobivad näidised selle järgi, et millised teemakohaste otsisõnadega (nt 'seksuaalse väärkohtlemise', 'pedofiilia' jt) olid leitavad Googles ja meediaväljaannete veebilehtedel ning samal ajal kõige ilmekamalt probleemkohti näitavad.

- [Kriminaalne seksiafäär: 13-aastase koolitüdruku patuelu](#) - Jällegi, tüüpiline näide sobimatust keelekasutusest ja ohvrisüüdistamisest. Tegu ei ole seksiafääriga, vaid nelja täiskasvanud mehe poolt 13-aastase lapse vastu toime pandud seksuaalkuriteoga.
- [Poiss-prostituudi pruukimine viis eduka ehitusettevõtja vangi](#) - Väljendi 'pruukimine' kasutamine eksploateerimise kontekstis on täiesti sobimatu. Samuti ei ole kohane kuriteo ohvrit nimetada 13-aastaseks prostituudiks (seda tehakse juba artiklis). Tegu on siiski lapsega, kellele on seadusega tagatud eriline kaitse just selliste tegude eest. Eksploateerimisega seotud kuritegude dünaamika on üldjuhul selline, et lapse mõjutamiseks rõhutakse just tema haavatavustele. Antud pealkiri jätab mulje nagu 'poiss-prostituut' on siinkohal see 'paha' ja edukas ehitusettevõtja see, kes kannatab (sest peab vangi minema). Kohasem oleks öelda hoopis teistpidi – nt 'ehitusettevõtja* läheb lapse seksuaalse ärakasutamise eest vangi.'
- [13-aastase lapsega voodisse: mees teadis, kuid seksis ikkagi](#) - Kui see on kriminaalkorras karistatav, siis see ei ole seks, vaid seksuaalkuritegu. Veel kohatum on siinkohal 'voodisse minemise' eufemismi kasutamine, mis üsna selgelt normaliseerib juhtunut.
- [11-aastase poisiga lapse teinud lapsehoidja sai karmi karistuse](#) - Tegu on naissoost seksuaalkurjategijaga, kes mõisteti süüdi vägistamises. Ta ei 'teinud last' 11-aastase poisiga, vaid vägistas korduvalt 11-aastast last. Kui tegu oleks meessoost isikuga, kes korduvalt 11-aastast tüdrukut vägistab, siis ei räägiks me ju sellest, et nad tegid lapse.

Siin on mõned näited headest pealkirjadest*:

- [Seksuaalne väärkohtlemine lastelaagris jättis jälje 25 aastaks](#)
- [Peeter Helmet kahtlustatakse lapse seksuaalses ahvatlemises](#)
- [Kes usub seksuaalvägivalda ohvriks langenud last, kui ta ei saa oma lugu rääkida?](#)
- [Iga kümnes Eesti noor on kogenud seksuaalvägivalda](#)
- [Sass Henno: ohvrite vaikimine aitab ainult vägistajaid](#)
- [Miks süüdistatakse kuriteos sageli ohvrit?](#)
- [Seksuaalvägivald põhjustab sageli tõsiseid pikaajalisi tervisehäireid](#)
- [Venno Loosaar sai süüdistuse alaealise seksuaalses väärkohtlemises](#)

* Selliste detailide (nagu 'edukas ettevõtja, kogukonnas austatud, hea isa ja abikaasa, õpilaste lemmik' jne) rõhutamisel tuleb ka ettevaatlik olla, sest need rõhutavad toimepanija saavutusi jm omadusi ning mõjuvad kaastunnet tekitavalt.

* St sellised, millistes on kasutusel korrektsed terminid, ei taastooda müüte, ei püüa šokeerida või sensatsiooni luua, samas annavad selgelt aimu, millest artiklis juttu tuleb.

7

Visuaalne materjal

Loo visuaalne pool (pildid, videod, illustratsioonid jms visuaalne materjal) on sama oluline kui lugu ise (tekstilise osa), võib-olla veelgi olulisem. **Esiteks**, loo pealkiri ja visuaalne materjal on esimesed, mida lugeja näeb ja mille põhjal otsustab, kas konkreetset lugu lugeda või mitte. Loo visuaalne raamistus kas kutsub lugejat üles lugu lugema, või hoopis heidutab. Seega võivad kasutatud visuaalid toimida nii selliselt, et meelitavad inimesi lugema kui ka selliselt, et hoopis hirmutavad või häirivad inimest, ning seetõttu jääb ka lugu lugemata. Niisiis tuleks visuaalset materjali valides arvestada ka sellega, milline materjal tekitab inimestes huvi. **Teiseks**, visuaalne raamistus kujundab ka avalikku arvamust ja arusaamasid nähtusest. Stereotüüpe ja müüte taastotev visuaal võib jätta kogu loost väärar mulje, seda ka juhul, kui tekst ise seda ei tee. Näiteks pildid lühikeste seelikutega tüdrukutest inimkaubanduse juhtumite kontekstis saadab pigem sõnumi, et tegu ei ole lastega, kes on kuriteo ohvrid, vaid inimestega, kes on oma hädades ise süüdi ja ei vääri kaastunnet. Ning **kolmandaks**, ehk ka kõige olulisem aspekt, mida silmas pidada – ka seksuaalse väärkohtlemise ohvrid (sh konkreetse juhtumiga seotud ohvrid) võivad lugu lugeda. Visuaalne materjal peaks vältima ohvrite traumeerimist, häbistamist, süüdistamist ja arvestama nende parema esindamisega.

Kõige olulisem reegel visuaalse materjali kasutamisel on mitte ohustada kannatanut (ja tema perekonda). Oluline on kaitsta ohvri privaatsust ja identiteeti ning mitte ohustada tema turvalisust. See tähendab, et mitte kasutada fotosid, millised otseselt ohvri identiteedi paljastaksid (nt udune foto ohvrist või foto ohvrist selja tagant). Samuti ka selliseid, millised võimaldaksid ohvri identiteeti kaudselt tuvastada, nt fotod ohvri kodust, pereliikmetest ja lähedastest. Lisaks ei tohi kasutada seksuaalse sisuga materjali, nt osaliselt uduseks tehtud internetis leviv foto ohvrist ilma aluspesuta või kriminaalmenetluse käigus kogutud sellekohased tõendid. Alaealisest ei tohi(ks)¹⁸ fotosid kasutada ka siis, kui alaealine või tema seaduslik esindaja sellega nõus on. Kui ohver on täisealine, tuleb tema fotode (vm visuaalse materjali) kasutamiseks küsida luba. Siinkohal on oluline silmas pidada, et piirduda ei tasu pelgalt küsimusega, et “kas võiksin sinu fotot artikli juures kasutada?” vaid ka selgitustega, et mida see tegelikult tähendab ning millised on võimalikud tagajärjed. Nii on võimalik kindel olla, et kannatanu annab informeeritud nõusoleku. Kui on alust arvata, et foto avaldamise järel võidakse ohvrile kätte maksta või teda muul viisil ohustada, ära avalda temast visuaalset materjali. Sama kehtib ka erivajaduste või muude haavatavustega kannatanute puhul. Samuti tasuks informeeritud nõusoleku saamisele eelnevalt mainida võimalikke negatiivseid reaktsioone lugejatelt (nt halvustavad või süüdistavad kommentaarid, välimuse kommenteerimine jms) või teistelt isikutelt, et sellised juhtumised ei saabuks täieliku üllatusena. Samuti tuleks konkreetset selgitada, milleks fotot kasutatakse. Kui teed foto ise, siis lase kannatanul otsustada, kuidas ta soovib end esitleda ja milline foto talle meeldib. Soovitame informeeritud nõusoleku visuaalse materjali kasutamiseks võtta alati kirjalikult.

¹⁸ Siin on öeldud ‘ei tohiks’, sest see on üldreegel ja üldiselt lapse pildi kasutamine ei ole lapse huvides (lisaks rikub see tema õigust privaatsusele, võib põhjustada stressi, stigmatiseerimist, ohustada turvalisust jms). Samas ei ole kõiki olukordi võimalik ette näha. Erandiks sellest üldreegist võiks olla nt olukord, kui laps on surnud ja vanemad lubavad tema fotot kasutada.

Üldiselt võib ajakirjanduses uudislugude juures kasutatavad pildid jaotada kaheks — **reaalsed** fotod seoses juhtumiga ning sümboolsed pildid. Esimene nendest tähistabki selliseid, kui nt toimepanijast on süüdimõistmisel tehtud pilt kohtusaalis. Selliste piltide kasutamine toimepanijast on pigem eelistatud, kuivõrd see näitab reaalselt ja realistlikku olukorda toimepanija elus ja võib lugejale anda aimu nii võimalikest tagajärgedest kui ka aidata lugejal mõista, et seksuaalkurjategijad ei näe (ilmtingimata) välja nagu mingi koletised või kuidagi hirmsad, et neid saad visuaalselt tuvastada. Samas selliste reaalsete fotode kasutamisel ohvrist palume järgida eelmises lõigus kirjutatud.

Sümboolsed pildid on aga sellised, millised on 'valmistatud või loodud' täiesti teises kontekstis, seejärel otsitud pildipangast või isiklikust fotoarhiivist, et illustreerida mingit olukorda abstraktsete või sarnaste pildimotiivide abil. Näiteks foto rusikast või käest hirmunud lapse suu ees, millega püütakse sümboliseerida nt füüsilist vägivalda (rusikas) või hirmunud ja väärkoheldud last, kes on abitu, keda sunnitakse vaikima (käsi lapse suu ees). Sellised fotod ei ole juhtumiga otseselt seotud ja need on varasemalt loodud. Sümbolsete piltide puhul on suurimaks probleemiks 'harjumus' läbi nende erinevaid kahjulikke müüte ja stereotüüpe taastoota. Samuti võivad sümboolsed visuaalid mõnikord liigneutraalsed olla ja pehmedada asja tõsidust. Kõige keerulisem ülesanne sobiva visuaalse materjali valimisel ongi ehk tasakaalu leidmine, et valitud materjal ühest küljest ei pehmedaks asja tõsidust, kuid samal ajal, et materjal ei oleks ka liiga agressiivne ja šokeeriv.

Seksuaalse väärkohtlemise uudislood on sageli esindatud **klišeelike** ja stereotüüpe/müüte taastootva visuaalse materjaliga. Levinud on selliste visuaalsete materjalide kasutamine, millised kujutavad näiteks nutvat last, mängukaru, nukku, varju, relva või füüsilist vägivalda (nt liigagi levinud suletud rusikas). Enamasti kasutatakse tasuta kergesti kättesaadavaid fotosid pildipangast (*stock photos*) ning ebatavaline ei ole ka olukord, kus ühte ja sama fotot on juba aastaid konkreetse teemaga seotud lugude kajastamisel kasutatud (st lood on uued, aga fotod on pidevalt samad). Pildipangas olevate fotode kasutamine iseenesest ei ole probleem. Probleemiks on pigem see, kui ei mõelda läbi, kuidas visuaalne materjal kujutab ohvrit, toimepanijat või juhtunut.

Näiteks väga levinud **kinnise rusikaga pilt** kujutab seksuaalset väärkohtlemist kuriteona, millel on vaid füüsilise vägivalla element. Samas paljudel juhtudel, eriti kui ohver on noorem laps või näiteks pereliige, ei pruugi füüsilist vägivalda seksuaalse väärkohtlemise kontekstis üldse esineda. Seega võib seksuaalse väärkohtlemise pidev kujutamine füüsiliselt vägivaldse kuriteona jätta inimestele mulje, et seksuaalne väärkohtlemine on äratuntav füüsiliste vigastuste järgi. Samuti võib tekitada tunde, et ilma füüsilise vägivallata toime pandud seksuaalne väärkohtlemine ei ole nii tõsine kui seksuaalne väärkohtlemine, milline hõlmas ka füüsilist vägivalda.

Ohvrid esindatakse (visuaalselt) sageli hirmunute, kaitsetute, passiivsete ja nutvate tüdrukutena. Enamik visuaale esindab vaid tüdrukuid ja võib seega luua ettekujutuse, et see ei saa juhtuda poistega. Seega kui kannatanu on poiss või lugu räägib seksuaalsest väärkohtlemisest laiemalt, on soovituslik kasutada visuaale, millised ei kuvandaks vaid tüdrukuid. Ning loomulikult üks halvimaid valikuid visuaalse materjali kasutamisel on see, kui seksuaalvägivalla ohvrid visuaalselt objektifitseeritakse või seksualiseeritakse (nt tüdrukute kuvandamine väga lühikestes seelikutes, võrksukkades, aluspesus jne). Seksuaalset väärkohtlemist (ja seksuaalvägivalda üldiselt) kajastades

ei tohi ohvrid mingil viisil, ei sõnas ega pildis, seksualiseerida.

Lisaks kasutatakse kuriteo kontekstile viitavaid kujutisi (nt kirik, kool või arvuti klaviatuur), millised ilmestavad küll, et millises reaalses või virtuaalses kontekstis kuritegu toime pandi, kuid ei kujuta isikuid, kes kuriteoga seotud või sellest mõjutatud on. Kui kontekstile viitavate kujutiste kasutamine ei ole ilmtingimata probleemne, siis n-ö eraldatud või **hirmutavate kohtade** (nt pime tänav, park jne) kujutamine pigem ei ole soovituslik. Selline raamistus taastoodab müüti, et seksuaalne väärkohtlemine (või seksuaalvägivald üldiselt) toimub kuskil meist kaugemal, et see pannakse toime ohtlikes, pimedates ja eraldatud kohtades-piirkondades, kuigi reaalsuses on see pigem harva nii.

Toimepanijaid kujutatakse üsna sarnaselt, kujutades neid "anonüümsete" (udukoguna, ilma näojoonteta, kapuutsiga mees) ja **ohtlike võõrastena**. See jällegi taastoodab nn ohtlike võõraste kartuse (*stranger danger*) müüti ega aita seksuaalset väärkohtlemist adekvaatselt meedias esindada. Reaalsuses on toimepanija on harva võõras. Kui lugu räägib **toimepanijast**, tuleks võimaluse korral loo kõrval kasutada reaalselt fotot toimepanijast. Ka toimepanijast foto valimisel tasub arvestada, et ei ole hea toon kasutada fotosid, millised esitleksid toimepanijat konkreetse konteksti puhul kohatult. Näiteks rõhutatakse toimepanija atraktiivsust, rõõmu vms-t. Selliseks on näiteks poolleioleva kohtumenetluse ajal kohtumajja jalutavast toimepanijast sellise pildi kasutamine, millisel ta naeratab ja enesekindlalt lehvitab. Kehvaks näiteks on ka näiteks Venno Loosaare artiklite juures temast sellise pildi kasutamine, millistest näidatakse teda 'tibu' kostüümis. Olgem ausad - arvestades, et tegu on veel niivõrd tõsise teemaga - ilmselgelt on inimestel raske ette kujutada, et 'tibu' kostüümis mees lapsi kahjustada võiks.

Samuti tuleks mõelda sellele, et **kuidas tunneb end ohver** nähes, et kedagi, kes tema vastu kuriteo toime pani, on esitletud 'lapsesõbralikus formaadis'. Atraktiivsuse (ja isegi seksikuse) elementi on kõige enam kasutatud artiklites, millistes räägitakse (naissoost) õpetajatest, kes oma õpilasi seksuaalselt väärkohelnud on. Alljärgnevalt on toodud kaks näidet. Esimesel juhul on tegu oma võimupositsiooni kuritarvitanud ning seksuaalkuriteos süüdi mõistetud isikuga, ja teisel juhul on juttu poolleiolevast kohtumenetlusest ning kasutatud on pilti 'seksikast õpetajast.' Kuivõrd tegu on kuriteoga, jätab toimepanija selline kujutamine mulje nagu tegu oleks kuidagi vähem kuritegudega, nagu ohvrid ei oleks päriselt ohvrid ning nagu ühiskond peaks sellisest asjast vähem hoolima. Arusaadav, et 'seksikad õpetajad' ei paista ehk tõesti nii hirmsana kui valdav osa meessoost seksuaalkurjategijaid, kuid ei ole mingit põhjust arvata, et tegu on seetõttu kuidagi vähem kuriteoga, et tagajärjed ohvritele on seetõttu ebaolulised. Just selline raamistus vähendab ka tõenäosust, et ohvrid juhtunust politseile teataksid.

Pildi asemel on võimalik kasutada ka nt graafikat, kuid graafika miinus on selle abstraktsus ja impersonaalsus. Seetõttu sobibki graafika just teatud juhtudel mingit konkreetset eesmärki täitma. Siinkohal tasub mõelda ka valitud visuaalide hierarhiale. Kuivõrd peailustratsioon on üldjuhul jõulisem ja vähem impersonaalne, siis kõrvalillustratsioonid võivad toetuda nt hoopis graafikale (nt selgitus, et kuidas kedagi rünnati). Eelkõige graafika kasutamine ei ole üldjuhul soovituslik, kuid kui kuidagi sobivat pilti ei leia, siis see võib olla üks alternatiiv.

Selliste keeruliste teemade kajastamisel on sobiva visuaalse materjali leidmine ilmselgelt väljakutse. Seega mõtle, kuidas soovid lugu ja inimesi, keda see mõjutab (nt ohvrit ja toimepanijat) kujutada- esitleda. Selle kõige juures ei tasu unustada, et saad tegelikult kujundada sel teemal ka avalikku diskursust – seega tee seda viisil, mis võiks midagi ka paremaks muuta. Valitud visuaalil peab olema eesmärk – nt võimestada või julgustada ohvreid, vähendada stigmat ja informeerida avalikkust. Arusaadav, et visuaal peab ka lugema 'meelitama,' kuid šokeerimine ei ole hea eesmärk.

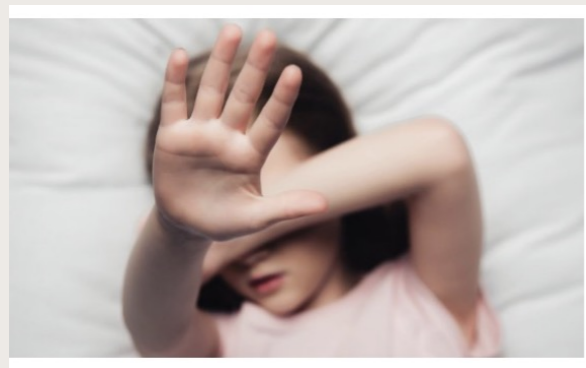
Nendele, kes visuaalset materjali ise loovad, siis iseenesest on võimalik ka reaalsest olukorrast/ päriselt toimunud juhtumist leida nõ 'sobiv' nurk ja teha 'sümbolpilt,' mis annaks küll edasi emotsiooni ja mõtet, kuid väldiks ülalpool toodud probleemkohti (nt ohvri identiteet, seksualiseerimine jms).

Seega kokkuvõttes, sobivat visuaalset materjali otsides ära ole laisk ja ära kasuta neid "liiga levinud" ja tavapäraseid pilte, mida juba viis aastat selle teemaliste lugude puhul kasutanud oled. Otsi edasi, kuni leiad pildi, milline sobib valitud eesmärki täitma. Seejärel veendu, et valitud pilt ei kujutaks lugu kahjulikul viisil, ei taastoodaks levinud müüte ja stereotüüpe (seda loomulikult ei ole alati võimalik vältida, kuid vähemalt püüa). See tähendab, et pead pilti vaatama ja kontrollima, mis lugu see pilt sulle räägib? Keda see esindab? Kas pilt taastoodab soolisi stereotüüpe – kui jah, siis kas selle kasutamine on õigustatud? Kas pilt seksualiseerib ohvreid mingil viisil? Kui jah, siis ei tohiks sellist pilti mingil juhul kasutada. Vajadusel alusta jälle algusest ja otsi, kuniks leiad sobiva. Kõige parem oleks ehk toetuda ekspertidele oma toimetuses.

All on toodud mõned näited artiklites kasutatud tüüpilistest sümbolpildidest

FOTO: FOTO: SHUTTERSTOCK/EPL

Kiur Kaasiku nõuanded fototehnika ja fotode üleslaadimisega seoses:

- Kui pildistada inimest viisil, et ta ei ole fotol äratuntav, tuleb kindlasti veenduda selles, et kui keegi pilti töötleb (nt heledamaks/tumedamaks), et siis ei oleks võimalik inimest siiski tuvastada. Pimedas toas pildistatud inimese nägu ei pruugi olla pildi pealt äratuntav, kuid pärast töötlemist saab isik kohe selgeks. Seega võiks vältida inimese näo suunas pildistamist või kaotada järeltöötluses näost viimsegi kui detaili.
- Fotopankadesse pilte laadides tuleb enamasti sinna märkida juurde ka foto märksõnad. Märksõnade kaudu otsivad toimetajad uudiste juurde fotosid. Paraku juhtub aegajalt nii, et kellestki on tehtud foto, mida tohiks kasutada ainult ühe konkreetse artikli juures, kuid kuna sellele lisatakse juurde näiteks otsisõna "väärkohtlemise ohver" (ja toimetaja peab seda sümbolfotoks), siis satub see pilt illustreerima mõnda muud artiklit. Seega peab fotograaf esiteks veenduma selles, et ta selle foto nimetuseks või otsisõnadeks ei pane midagi sellist, et selle leiab kunagi keegi teine üles ja kasutab muus kontekstis. Ja teiseks – kui süsteem võimaldab – tegema linnukese "single use restriction" lahtrisse, et seda pilti ei olekski võimalik rohkem kui ühe korra kasutada. Kõige kindlam on muidugi fotod süsteemist peale artikli ilmumist kustutada.
- Kui ohvri identiteet jääb varjatuks, siis pane pildifailile nimi, milles ei oleks isiklike detaile. Kiires töötempo võib paratamatult juhtuda, et endale nimetad failid ühtemoodi ja unustad ära, et kui need üles laadida, siis on suure tõenäosusega võimalik ka nende failide nimed välja selgitada.

8

Kommentaarid

Usume, et ajakirjanikud (ja toimetused) tunnevad oma platvormi ja sealseid tavapäraseid praktikaid kõige paremini ja oskavad seetõttu ka kõige õigemini otsuse teha. Kindlasti tuleks kommentaaridel silm peal hoida ja neid vajadusel modereerida. Kustutada tuleks privaatsust ja/või inimväärikust rikkuv sisu. Kommenteerimisvõimalus ehk võimalus oma arvamust vabalt avaldada ja erinevatel teemadel diskuteerida on üks demokraatia ilminguid. Seega ei tohiks kommenteerimisvõimaluse täielik piiramine toimuda kergekäeliselt ning käesolevas materjalis soovime sellist äärmuslikku meetet käsitleda kui viimast võimalikest variantidest.

Loomulikult tasub arvestada, et kommenteerimisvõimalusega võib kaasuda ka erinevaid negatiivseid aspekte, nagu näiteks halvustavad või ohvrit süüdistavad kommentaarid. Tuleb meele pidada, et artiklit ja sellele lisatud kommentaare loevad nii konkreetse juhtumiga seotud inimesed kui ka teised seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. Kommentaarid võivad avaldada negatiivset mõju nende emotsionaalsele seisundile – süvendada nende süü-, häbi- ja hirmutunnet. Samas võivad kommentaarid tuua kaasa ka toetusavaldusi ja julgustusi nt politseisse pöördumiseks. Või lootust taastumise osas. Lisaks on inimeste diskussioonis osalemine tervitatav seetõttu, et inimeste kaasatus ja arutelud mängivad olulist rolli probleemi lahendamisel.

Sotsiaalmeedias avaldatud postituste (nt Facebooki lehel jagatud viide artiklile) puhul mõjutavad inimeste reaktsioonid (nt jagamine, kommenteerimine) ka nende nähtavust. Näiteks muudab ühe inimese kommentaar mingi postituse all (nt uudisartikliga seoses) selle postituse üldjuhul nähtavaks ka tema sõprade uudisvoos, ja see omakorda suurendab nähtavust ning võimalik, et ka kaasatuse määra. Inimeste reaktsioonid (iseenesest) ei pruugi alati olulist lisaväärtust tuua, samas suurem nähtavus aitab küll kaasa sellele, et oluline info jõuaks rohkemate inimesteni ja seeläbi tõuseks ka inimeste teadlikkus. Niisiis, kommentaaride osas tasub kaaluda erinevaid väärtuseid, kuid usume, et ajakirjanikud (ja toimetused) teavad ise ehk kõige paremini, mis konkreetselt nende platvormi (ja lugejaskonda) arvestades sobib. Mis iganes ka lõplik otsus poleks, ohvrite privaatsuse ja inimväärikuse kaitse peaks olema alati see nõutud miinimumstandard.

9 Intervjuud

Ohvrите intervjuerimisel tasub meeles pidada, et läbielatud trauma tõttu võib neil olla väga keeruline juhtunust rääkida. Järgnevalt esitatud soovitusel aitavad sul intervjuuks valmistuda. Käesolev peatükk keskendub täiskasvanute (keda on lapsena seksuaalselt väärkoheldud) intervjuerimisele. Alaealiste ohvrите intervjuerimine ajakirjanike poolt ei ole tavapärane praktika ning nõuab tunduvalt laiemat kogemustepagasit ning oskuseid, mistõttu käesolevas peatükis seda ei käsitleta.

Enne intervjuud

On oluline, et ohver saaks teha teadliku otsuse. Ohvriga suheldes võta piisavalt aega ja veendu, et enne intervjuuga nõustumist teadvustab ta peamisi riske ja võimalikke tagajärgi. Inimesed (eriti need, kes pole varem meediaga isiklikult kokku puutunud) ei pruugi teada ega mõista, milliseid tagajärgi võib avalikkuse ette tulemine endaga kaasa tuua. Juhtunu avalikustamine võib saada laiaulatuslikku toetust, tuua pildile sarnaselt mõtlevad inimesed ning aidata teistel seksuaalset väärkohtlemist kogunud inimestel saada julgustust abi otsimiseks. Samas võib juhtunu avalikustamine kaasa tuua ka ohvrите süüdistamist ja ähvardamist (eriti kommentaariumis). Teavita ohvrit võimalikest reaktsioonidest, et tal oleks võimalik nendeks valmistuda.

Kui ohver ei soovi oma pärisnimega välja tulla, siis tema identiteedi kaitsmiseks leppige enne intervjuud selgelt kokku, milline info avalikustatakse ja mis jääb konfidentsiaalseks. Kui ohver soovib juhtunut jagada, kuid mitte enda isikuga seostada, tuleb loo avaldamisel veenduda, et isikuandmed jm üksikasjad, mis võimaldavad inimestel ohvrit tuvastada, on jäetud loost välja. Nõusolek on soovituslik võtta kirjalikult ning nõusolekulehel peaks olema piisavalt detailselt välja toodud, mille osas nõusolek antud on (nt kas on luba tsiteerida, kas on luba kasutada fotosid jms). Lisaks teavita ohvrit, kuidas (mis formaadis), millal ja kus (millisel platvormil või meediumis) lugu avaldatakse.

Kirjelda, milline näeb välja intervjuerimise ja loo avaldamise protsess. Soovitatav on ohvrit teavitada, millistest teemadest tahad temaga intervjuu ajal rääkida. Hea tava oleks planeeritud teemad või küsimused talle juba eelnevalt saata. Kui soovid ohvrit pildistada või filmida, siis küsi nõusolekut kindlasti enne kohtumist, et ta saaks enne kohtumist mõelda, kas ta on selleks valmis. Kindlasti selgita, mida teed salvestatud materjaliga. Soovitame küsida ohvri käest, kas ta soovib intervjuule kaasa võtta kedagi, keda usaldab (nt mõni lähedane, tugiisik, terapeut). Jagades isiklike kogemusi niivõrd raskel teemal on parem, kui inimene intervjuu järel (n-õ uksest väljudes) ei jääks ilma vajaliku toeta. Samuti võib see lihtsustada intervjuu andmist, kui keegi usaldusväärne ja turvaline isik läheduses on.

Kindlasti teavita ohvrit enne intervjuud tema õigustest

- Õigus privaatsusele;
- Loobuda igal ajal intervjuu andmisest;
- Rääkida oma loost endale sobival ajal, kohas ja viisil;
- Paluda intervjuu teostamiseks enda jaoks sobivat ajakirjanikku (nt nais- või meessoost);
- Soovi korral võtta intervjuule kaasa mõni lähedane (nt sõber või sugulane);
- Keelduda vastamast mistahes küsimustele;
- Nõuda enne loo avaldamist ebatäpse informatsiooni korrigeerimist ja ükskõik millise informatsiooni (sh fotode ja visuaalsete kujutiste) mitte avaldamist;
- Nõuda avaldatud loos ebatäpse informatsiooni korrigeerimist.

Intervjuu ajal

Lase ohvril rääkida oma lugu endale sobival viisil ning tempos! Ohvriga intervjuud andva ajakirjanikuna oled võimupositsioonil, isegi kui see nii ei tundu. Usaldus ja emotsionaalne turvalisus on siin väga olulised. Pea meeles, et nad on läbi elanud raske kogemuse ja selle meenutamine võib olla valus, mistõttu võivad nad teha rääkides pikki pause, ärevaks muutuda, nutta jms. Võta intervjuuks piisavalt aega, ära kiirusta ega survesta neid.

Kasuta termineid, mida ohver ise kasutab. Siinkohal tasub jälgida, milliste terminitega ohver kõneleb nii väärkohtlemisest, iseendast kui ka toimepanijast. Soovitame pigem püüda loomulikult vestluse käigus kaardistada termineid, mida ohver ise kasutab ning küsida eelistatud termineid vaid vajadusel. Küsida ei tasu üldist küsimust, et milliseid termineid eelistatakse (kuivõrd see paneb inimese keerulisse olukorda, ta ei pruugi kohe osata öelda, milliseid erinevaid termineid eelistab ja võib tekitada ka tunde nagu tema teadmisi kontrollitakse). Pigem vajadusel küsida konkreetselt mõne termini kasutamise osas, mille puhul ei ole selge või kindel, et mida peaks kasutama, nt 'ütlesid, et väärkohtlejaks oli Sinu isa, kuidas eelistad, et me temast räägiksime?'

Küsi avatud küsimusi! Need võimaldavad ohvril vabamalt oma lugu rääkida ja anda välja rohkem infot. Näiteks on suur vahe, kas küsida: "Millised takistused esinesid sul oma looga avalikkuse ette tulemisega" või "Kui raske oli sul oma looga avalikkuse ette tulla?"

Ära anna hinnanguid! Seksuaalset väärkohtlemist kogunud inimesed leiavad end sageli olukorrast, kus pereliikmed ja teised inimesed ei usu neid, peavad väärkohtlemist ebaoluliseks ning arvavad, et ohver on ise süüdi. Seega väldi küsimusi, mis viitavad sellele, et sa ei usu teda või arvad, et ta on mingil määral juhtunud süüdi. Sealjuures tasub ettevaatlik olla *miks*-küsimustega, kuna nende kasutamisel on oht, et võid kogemata ohvrit süüdistada. Näiteks küsimus "*Miks sa üldse olid seal?*" kõlab üsna hinnanguliselt ja võib jätta mulje nagu ta poleks pidanud seal üldse olema.

Välgi küsimusi seksuaalset väärkohtlemist puudutavate intiimsete üksikasjade kohta! Juhtunu detailide meenutamine võib olla traumeeriv ja kui ohver soovib delikaatseid detaile jagada, teeb ta seda ise. Kui ta seda aga ise ei tee, ei tasu neid ka küsida.

Ära kunagi ütle ohvrile, et tead, mida ta tunneb! See võib mõjuda ebasiirana ja ebaviisakalt. Isegi kui oled isiklikult kokku puutunud seksuaalse väärkohtlemisega, siis iga olukord ja kogemus on erinev ning oma kogemuse jagamine intervjuu raames ei ole tõenäoliselt kõige parem lähenemine.

Välgi soovitude andmist! Kuigi soov aidata on sellises olukorras täiesti inimlik, ei pruugi see olla praktiline ega eetiline, seda enam, kui puudub vastav väljaõpe ja kogemus, et trauma läbi elanud inimestele toimivaid ja tõenduspõhiseid lahendusi pakkuda. See võib ohvreid ka kahjustada ning samuti mõjuda ebaviisakana (nt soovitusel '*lihtsalt ära mõtle sellele enam*' või '*võib-olla peaksid mediteerimist proovima?*').

Pärast intervjuud

Intervjuu järel jälgi, milline on tema enesetunne. Kui ta ei tunne end hästi, ära jäta teda üksi. Mõnikord võib abi olla sellest, et rääkida millestki muust, et mõtted stressirohkest või traumeerivast teemast eemale saada. Ära unusta teda intervjuu eest tänada ning kindlasti tasub uurida, kas tal on sinule küsimusi.

Kui artikkel on valmis, siis hea tava on enne artikli ilmumist anda tekst ohvrile üle lugemiseks ja kontrollimiseks. Teksti lugemine annab ohvrile võimaluse õigeaegselt välja selgitada ka fakte ja informatsiooni, mis võib aidata tuvastada tema identiteeti või teda muul viisil kahjustada. Ära unusta ohvrile antud lubadusi (nt anda teada, millal artikkel ilmub).

10

Kuidas ise toime tulla

Kuigi erineva sisuga lugude koostamine on osa ajakirjanike tööst, võib traumeerivate lugude kuulamine ning nendega töötamine esile kutsuda negatiivseid reaktsioone. Üldiselt on ajakirjanike toimetulek töös raskete teemadega hea. Samas on teatavad tugevad negatiivsed emotsioonid täiesti normaalsed. Kui sellised reaktsioonid aga säilivad pikaajaliselt, tasuks pöörduda vaimse tervise spetsialisti poole (nt psühholoog, psühhiaater, nõustaja, terapeut, vaimse tervise õde¹⁹). Selleks, et aidata lapsepõlve seksuaalse väärkohtlemise käsitlemiseks valmistuda ning sellega toime tulla, on allpool toodud mõned meelespead.

Valmista ennast ette

Ettevalmistus võiks endas hoomata nii professionaalset kui isiklikku ettevalmistust. Erialaselt tasub ennast kurssi viia seksuaalse väärkohtlemise käsitlemise hea tavaga ning varasemate kogemuste puudumisel konsulteerida kogemusi omavate kolleegidega, et saada võimalikult hea ettekujutus juba enne töö algust. Isiklikus plaanis tasuks üle mõelda enda ressursid ning stressiga toimetuleku mehhanismid. Kuna viise enda toetamiseks on palju, võib aidata, kui mõelda strateegiatele, mis on varasemalt toimunud (näiteks mediteerimine, trenn, sõpradega aja veetmine, muusika kuulamine jne). Kasu võib olla ka strateegiate kirja panemisest, kuna emotsionaalselt keerulisematel hetkedel võib ressursside ning võimaluste märkamine olla raskendatud. Ettevalmistus on eriti oluline, kui esinevad riskifaktorid näiteks varasemate kogemuste puudumine antud teemaga, liiga suur töökoormus (üldine stressitase) või isiklikud kokkupuuted seksuaalse väärkohtlemisega.

Toetu tugivõrgustlikule

Võimaluse korral on soovitatav käia supervisioonis või interviseioonis. Supervisiooni ja interviseiooni võimaluste eest peaks hoolitsema ettevõtte, mille heaks töötatakse. Eriti oluline on professionaalse toe tagamine alustavatele ajakirjanikele. Kuna aga supervisiooni ja interviseiooni võimalused ei pruugi alati kättesaadavad olla, tasub ise ühendust võtta mõne kolleegiga, kellel on antud teema käsitlemisel kogemusi.

Samuti on isikliku tugivõrgustiku omamine ning sellele toetumine oluline. Kuna tegu on raske teemaga, siis on seda olulisem hoida kontakti lähedastega ning rääkida läbi tõstatunud reaktsioonid ja tunded. Peale rääkimisest ja emotsionaalse toe on sotsiaalsed suhted ka head positiivsete kogemuste ning emotsioonide allikad. Kui tunded, et looga tegelemine toob kaasa oodatust rohkem reaktsioone ning avaldab suuremat mõju, millega ei pruugi enam ise hakkama saada, siis tasub pöörduda abi saamiseks nõustaja, psühholoogi või terapeudi poole. Sekundaarne trauma ja kaastundeväsimus on traumaga töötavate ning neid kuulavate erialade puhul tavalised.

¹⁹ Täpsema info nende spetsiifika kohta leiad: <https://peaasi.ee/millal-poorduda-abi-saama/>

Märka muutusi

Traumaatilisemate teemade käsitlemine võib kaasa tuua muutusi nii kehas, enesetundes kui rutiinis. Selleks, et oleks võimalik seada piire või ennast aidata, on oluline osata märgata muutusi. Jälgi, kas oled hakanud tunduvalt rohkem/vähem sööma, jooma, magama, liikuma, lähedastega suhtlema. Kas on tekkinud suurenenud pingetunne või väsimus? Kas on tekkinud huvi vähenemine seniste hobide vastu või vastumeelsus tööle naasta? Kas on esinenud järske viha- või nutupuhanguid? Kas esineb suurenenud närvilisust või märgatavat produktiivsuse langust?

Traumaatiliste teemadega töötamise ajal võivad sellised muutused olla normaalseks reaktsiooniks kellegi teise trauma kuulumisele ning sellega töö tegemisele. Kergemakujuliste muutuste puhul tasuks keskenduda oma vajaduste täitmisele, enesehoolitsusele ning toetuda oma sotsiaalvõrgustikule. Kui antud muutused hakkavad aga häirima, segavad igapäevast funktsioneerimist või tekitavad tunnet, et senistest toimetulekustrateegiatest ei piisa, tasuks edasi pöörduda vaimse tervise spetsialisti poole. Samuti tasub kaaluda vaimse tervise spetsialisti poole pöördumist, kui antud muutused ei möödu mõne kuu jooksul. Pane tähele, et mainitud reaktsioonid võivad tekkida ka hilinemisega, seega oska neid märgata ka mõnda aega peale looga töötamise lõppu.

Tea oma piire

Tuleta meelde enda rolli antud olukorras. Kuigi inimlikult võib tekkida soov inimest aidata ning toetada, siis tasub olla tähelepanelik, et ei laskutaks nõustaja või psühholoogi rolli. Ilma vastava hariduseta võib selline aitamine tuua endaga kaasa rohkem kahju kui kasu. Kuna inimene avab enda jaoks raskeid mälestusi ning kogemusi, on ta antud hetkes haavatav. Erinevad märkused, kommentaarid ning nõuanded võivad sellistel hetkedel omada suurt kaalu, seega tasub nendega ettevaatlik olla. Samuti tasub tähele panna, et kui ajakirjanikuna tunned, et sinu ärevus hakkab kasvama ning tekib stressireaktsioon, siis anna endast parim, et ka ennast rahustada ning tasakaalustada. On arusaadav, et sellisel hetkel on ka ajakirjanikul teatav ärevus ning hirm, millega võivad aidata erinevad hingamis- ja lõõgastusharjutused või mõne endale tuttava ning olulise eseme/talismani kaasas hoidmine. Kui tunned, et ärevus või stress on nii suur, et sa ei suuda enam tähele panna intervjuueeritava vastuseid, tasub teha paus.

Kõige olulisem aspekt iga loo kirjutamise juures on esmalt veenduda, et ei tehta kahju, kaasa arvatud iseendale. Kui tajud juba enne loo kirjutamist, et ei ole selleks valmis, kas professionaalsete kogemuste puudumise tõttu või isikliku valmisoleku puudumisel, on parim anda lugu mõnele kolleegile, kes on valmis looga tegelema.

Kuigi isiklike kogemuste omamine raskete teemadega ei välista nendega töötamist, siis on kõrgem risk, et antud teemad toovad endaga kaasa tugevaid reaktsioone ning võivad jääda ka pikemaajaliselt mõjutama ajakirjanikku ennast. Seega on eriti oluline, et enda jaoks mõeldakse läbi, kas antud teemadega tööks on piisavalt ressursi – Kas antud teemadele mõtlemine juba ette tekitab tugevaid negatiivseid reaktsioone? Kas eraelu ning muu professionaalne elu on hetkel piisavalt stabiilne ja stressivaba? Kas oleks olemas tugivõrgustik, millele toetuda? Millised oleksid ka hetkes enda

ärevuse ning stressi maandamise tehnikad, mida kasutada reaktsioonide tekkimisel? Ka juhul kui näib, et juhtunu on juba läbi töötatud ning enam ei too üles väga tugevaid negatiivseid reaktsioone, tasub siiski valmistada ette plaan, kuidas toime tulla võimalike reaktsioonidega hetkes, kui näiteks intervjuu käigus mõni infokild siiski mälestusi üles kutsub. Tihti aitavad erinevad hingamis-, lõõgastus- ja maandamisharjutused, millest mitmed on ka piisavalt diskreetsed, et kasutada teiste juuresolekul. Samuti on isiklike kogemuste puhul seda olulisem enda eest hoolitsemine ning tugivõrgustike olemasolu.

Kui tajud ükskõik millisel põhjusel (näiteks liigne töökoormus, üldiselt kõrge stressitase elus, ootamatult suur loo mõju sulle), et ei suuda enam kaastunnet tunda, siis tasub kaaluda loo üleandmist. On igati tervislik hoida piiri enda ning intervjuueeritava vahel, vältides tunnete üle võtmist. Samas kui ajakirjanik tunneb ennast tuimalt ning tal ei ole enam emotsionaalset ressursi, et hoolida, siis on see märk, et oleks vaja mõelda aja maha võtmisele.

Ükskõik millistel põhjustel loo kellelegi teisele andmine, kui tajutakse, et looga tegelemiseks ei ole valmisolekut või ressursi, ei ole märk võimetusest, vaid eetilisest käitumisest ning kõigi osapoolte heaoluga arvestamisest.

Ole eeskujuks

Peale ise kogemuste omandamist ole valmis jagama oma kogemusi nooremate kolleegidega ning võimaluse korral toeta neid. Saad enda kogemusi jagada nii kolleegide seas, vajadusel olles neile toeks sarnaste teemadega töötamisel kui ka oma kogemuste kohta avalikult kirjutades kas blogipostituse formaadis või ajakirjandusliku loona.

Pannes ise tähele oma piire ning andes ära lugusid, millega hetkel töötamiseks ressursi ei ole, saad kaasa aidata parema mentaliteedi tekkimisele. Samuti, kui näed kolleegi, kellel on raske, saad aidata tal oma piire läbi mõelda ning vajadusel julgustada kas antud lugu mõnele teisele kolleegile loovutama, toimetulekumehhanisme kasutama või vaimse tervise spetsialisti poole pöörduma.

Lisainfo

Oluline info abi saamise võimaluste kohta peab olema kõigile kättesaadav. Praktikute kohaselt jõuab oluline osa inimestest tugigruppidesse just tänu teemakohaste tv-saadete või artiklite avaldamisele. Soovitame lisaks riikikutele teenustele tuua välja ka MTÜ Eesti SV Tugigruppide poolt pakutavad võimalused, kuivõrd tegu on samuti ühe olulise abipakkujaga.

Millist abi on võimalik saada seksuaalse väärkohtlemise korral

Lasteabitelefon 116 111

Telefonile on oodatud kõned, mis on seotud lastega, lapsi puudutavate teemadega või kui on vaja teatada abivajavast lapsest. Lastele ja lastega seotud isikutele antakse telefoni teel nõuannet, jagatakse informatsiooni ning vajadusel tagatakse info edastamine vastavate spetsialistideni. Helistajateks võivad olla nii lapsed kui ka täiskasvanud. Telefon töötab ööpäevaringselt, vastatakse nii eesti kui vene keeles. Kõne on helistajale tasuta ning anonüümne. SKYPE: Lasteabi_116111. 24h ONLINE nõustamine kodulehel www.lasteabi.ee "Küsi nõu"

Lastemaja

Lastemaja pakub tuge seksuaalselt väärkoheldud või selle kahtlusega lastele. Lastemajad asuvad Tallinnas ja Tartus. Lastemajas töötavad lapse heaolu nimel koos erinevad spetsialistid nagu lastekaitsetöötaja, politsei, prokurör, psühholoog ja paljud teised. Lastemaja meeskond hindab lapse tervislikku ja sotsiaalset olukorda, viib läbi juhtumi lahendamiseks vajalikud uurimistoimingud ning pakub lapsele vajalikku abi. Lastemajaga saab ühendust on infotelefonil 5854 5498 E-N kell 8.00-17.00 ja R kell 8.00-15.30. Muudel aegadel saab pöörduda lasteabitelefoni poole numbril 116 111 või kirjutada info@lasteabi.ee.

Ohvriabi kriisitelefoni 116 006

On valmis 24/7 sind ära kuulama ning nõu ja jõuga abiks olema. Annab kiiret abi inimestele, kes on langenud süüteo, hooletuse või halva kohtlemise ohvriks või on kogunud füüsilist, vaimset, majanduslikku või seksuaalset vägivalda. Teenus on helistajale tasuta. Ohvriabi kriisitelefoni helistaja võib soovi korral jääda anonüümseks. Abi osutatakse eesti, vene ja inglise keeles.

Tugigrupid alaealisena seksuaalvägivalda kogunud täiskasvanutele

Tegu on täiskasvanutele mõeldud tugigrupiga, kus saab osaleda anonüümselt. Tugigrupid tegutsevad hetkel (2022.a seisuga) Tallinnas, Tartus, Paides ja Pärnus. Kontakt: tugigrupp555@gmail.com

Lisainformatsioon seksuaalse väärkohtlemise kohta

- <http://www.lasteabi.ee>
- <https://www.palunabi.ee>
- <http://www.targaltinternetis.ee>
- <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/seksuaalne-vaarkohtlemine>
- <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/kuritegevus-eesis>

